

системою функціональні якості, наприклад соціальні ролі, розширюють межі систем, в які вони входять тощо. В цілому спостерігаємо зростаючу потребу в інтеграції різноманітних дослідницьких напрямків для системного осмислення місця «особистості» в історико-політичному процесі.

Щодо конкретно-наукової методології вивчення особистості в політології то першість тут тримає так званий діяльнісний підхід. Не зважаючи на різноманітне трактування самого терміну «діяльність» маємо визнати факт того, що без використання цієї категорії дослідити розвиток та формування особистості не можливо. Іншими словами, цей підхід базується на тому, що лише за допомогою ретельного аналізу всієї системи життєдіяльності людини в суспільстві, можливо розкрити таке системне утворення як особистість. Річ у тім, що діяльність в силу своєї «відкритості» в порівнянні з внутрішніми особистісними структурами людини є більш доступною для вивчення.

Отже, підсумовуючи вище викладене, можемо зробити деякі висновки. Названі нами в цій публікації підходи до розуміння особистості та методологічні проблеми, що виникають в процесі дослідження цього феномена не є вичерпними. Об'єктивне вивчення особистості може бути продуктивним лише в процесі наукової міждисциплінарної дискусії. Природно, що багатогранність особистості викликає до себе інтерес інших особистостей, адже пізнавати самих себе ми будемо доти доки називатимемось людьми, а це в свою чергу створює прекрасну перспективу для подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Августин Аврелий. Исповедь / Аврелий Августин. – Москва, 1991. – 487 с.
2. Кант И. Метафизика нравов в двух частях // Соч. в 6 т. / И. Кант. – Москва, 1966, Т.4 (2). – С. 117–137, 367–369.
3. Гегель Г. В. Ф. Философия духа. Энциклопедия философских наук. В 3 т. / Г. В. Ф. Гегель. – М.: Мысль, 1977. – Т.3. – 471 с.
4. Орбан–Лембрик Л. Е. Социальная психология: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Л. Е. Орбан–Лембрик. – К.: Академвидав, 2003. – 446 с.
5. Холл К., Линдсей. Г. Теории личности / К. Холл, Г. Линдсей. – М.: Психотерапия, 2008. – 656 с.
6. Крысько В. Г. Психология и педагогика: учебник для бакалавров / В. Г. Крысько. – М.: Издательство Юрайт, 2013. – 471 с.
7. Фромм Э. Человек для самого себя // Психоанализ и этика / Э. Фромм. – Москва, 1993. – С.19–190.
8. Руссо Жан–Жак. Трактаты. [Текст] / Ж.–Ж. Руссо. – М.: Издательство «Наука», 1969. – 703 с.

References

1. Avgustin Avrelij. Ispoved' / Avrelij Avgustin. – Moskva, 1991. – 487 s.
2. Kant I. Metafizika npravov v dvuh chastjah // Soch. v 6 tt. / I. Kant. – Moskva, 1966, T.4 (2). – S. 117–137, 367–369.
3. Gegel' G. V. F. Filosofija duha. Jenciklopedija filosofskih nauk. V 3 t. / G. V. F. Gegel'. – M.: Mysl', 1977. – T.3. – 471 s.
4. Orban–Lembryk L. E. Social'na psihologija: [navch. posib. dlja stud. vyssh. navch. zakl.] / L. E. Orban–Lembryk. – K.: Akademvydav, 2003. – 446 s.
5. Holl K., Lindsej. G. Teorii lichnosti / K. Holl, G. Lindsej. – M.: Psihoterapija, 2008. – 656 s.
6. Krysko V. G. Psihologija i pedagogika: uchebnik dlja bakalavrov / V. G. Krysko. – M.: Izdatel'stvo Jurajt, 2013. – 471 s.
7. Fromm Je. Chelovek dlja samogo sebja // Psihoanaliz i jetika / Je. Fromm. – Moskva, 1993. – S.19–190.
8. Russo Zhan–Zhak. Traktaty. [Tekst] / Zh.–Zh. Russo. – M.: Izda-

tel'stvo «Наука», 1969. – 703 s.

Kozma V. V., (Ph.D.) candidate of political sciences, associate professor doctoral student of the department of political sciences, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), Kozma_v@meta.ua

Personality as a scientific category: an interdisciplinary approach

The purpose of the article is to explain and analyze the basic approaches to understanding the personality in philosophy, sociology, psychology and political science. It is noted that objective study of the personality can be productive only in the process of scientific interdisciplinary discussion. Such an approach actualizes the problem of forming a theoretical and methodological basis for a detailed study of the phenomenon of «personality» in political science. According to the author, the problems of the personal dimension of Ukrainian politics are too little studied by the national science.

Keywords: *personality, scientific category, role of person, society, object, subject, methodology.*

* * *

УДК 327:114:303.01:303.1

Лепська Н. В.,

кандидат політичних наук, доцент
кафедри політології, докторант,
Запорізький національний університет
(Україна, Запоріжжя), lepskanv@gmail.com

АНАЛІЗ РІВНЕВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИЛОВОГО ПОРЯДКУВАННЯ СВІТУ

Зосереджено увагу на теоретичному аналізі складноструктурованості та багаторівневої організації сучасного геополітичного простору як реального чинника геополітичної діяльності. Запропоновано критичне осмислення вже відомих концепцій вимірів та структуризації геополітичної спатіальності. Надано розгорнутий огляд теоретико-методологічного доробку сучасних дослідників щодо зазначеної проблематики та звернуто увагу на його певну контекстувальність у зв'язуванні структурної організації геопростору. У підсумку відзначено необхідність дослідницького удосконалення та уточнення структурно-рівневої спатіальної організації світоустрою у зв'язку як з якісними змінами у силових атрибуціях сучасних суб'єктів геополітики, так і кардинальними змінами загальної архітектури геополітичного простору.

Ключові слова: *геополітичний простір, геополітична спатіалізація, організація геополітичного простору, сила суб'єктів геополітики, силове упорядкування світу.*

Сучасна геополітична дійсність демонструє вкрай складну, нелінійну організацію геополітичного простору, який важко піддається науковій рефлексії саме через його безпрецедентність, динамізм геополітичних процесів, хиткість та розбалансованість силової архітектури , що у підсумку й спричиняє важко зрозумілий тіх синергетичних ефектів щодо майбутнього світоустрою. Здавалося б, така своєрідна хаотизація геополітичного простору є певним чином очікуваною внаслідок входження людства в добу постмодерного розвитку, постійно оновлювальної всебічної технологізації суспільного життєустрою, неможливості конструктивно унормувати суперечливі взаємодії держав та інших суб'єктів геополітики як на регіональному, так і на глобальному рівнях світоустрою. Дійсно, теоретична екстраполяція минулих трендів світового розвитку реально призводить до означених явищ. Між тим, очевидно є певна розгубленість наукової спільноти щодо пояснення причин та наслідків ресурсної та інфраструктурної реорганізації геополітичного простору, в межах якого відбуваються ці тектонічні зрушення. Безперечно, масштаби та глибина змін геополітичної конфігурації світу значно ускладнюють аналітичні

розвідки природи сучасного геополітичного простору та завдають контрверсійності щодо його науково верифікованих прогностичних моделей. Позаяк, істотні інструментальні можливості у подоланні цих проблем з'являються завдяки з'ясуванню рівневих вимірів геополітичної спатіальності. І, хоча в цьому аспекті наразі не існує узгодженої теоретичної конструкції, тим не менш аналіз існуючих концепцій значно прояснює та стимулює продуктивний дослідницький поступ у цьому напрямку.

Серед сучасних авторів, що присвятили низку своїх напрацювань ґрунтовному вивченню саме організаційної сутності постмодерного геополітичного простору, на наш погляд, доцільно відзначити Н. Комлеву, О. Тинянову та О. Шарапова. Кожний з названих дослідників розробив власну візію спатіальної організації геополітичного світу, що базується на конкретних засадничих позиціях теоретичного аналізу. Так, Н. Комлева (яка заклала основи ресурсно-просторового підходу у з'ясуванні сутності функціонування геополітичної сфери) пропонує розглядати просторову конфігурацію з точки зору аналізу акторів-інститутів, ресурсів та технологій боротьби за ресурси геополітичного простору, виокремлюючи таким чином чотири типи простору (географічний, економічний, інформаційно-ідеологічний, інформаційно-кібернетичний). О. Тинянова у своїх наукових міркуваннях базується на теоріях соціального простору П. Бурдьє і А. Лефевра та динамічного соціального простору А. Докторовича, тож розглядає геополітичний простір як підструктуру соціального простору. Здійснивши ретельний аналіз ієрархії ресурсів, необхідних для існування будь-якої політичної системи, дослідниця вивела свою дефініцію геополітичного простору, представила власну унікальну концепцію геополітичної спатіалізації та вимірів (відповідно до типів універсальних ресурсів) геопростору. О. Шарапов взагалі визначає геополітичний простір через протяжність географічного та соціально-політичного середовища, що формується у процесі їх взаємодії в параметрах історичного часу та за умов включення в нього усіх інших сфер соціуму. Тож геополітичний простір постає у О. Шарапова як складна динамічна система структурних сегментів соціального та природного характеру. Проблема багатовимірності геополітичного простору актуалізована і вітчизняною дослідницею Т. Ігнат'євою, яка констатує наявність одновимірної, двовимірної, тривимірної та гіпотетично чотиривимірної репрезентації геополітичного простору відповідно до етапів еволюції його ресурсного освоєння. Утім, авторка, пропонуючи експлікацію означених спатіальних вимірів, тільки мимохідь звернула увагу на складність структурної типологізації геопростору, так і не проаналізувавши її з точки зору власного розуміння [1]. Тож, теоретико-методологічні дослідження рівневої організації геополітичного простору як субстанційного об'єкта геополітики є вкрай малочисельними (на відміну, приміром, від світоустрою, світового порядку, полярності світу, що є трендовими у сучасній геополітичній думці). Більше того, силовий компонент суб'єктів геополітики, які є одночасно і суб'єктами організації геополітичного простору, вимагає більш ґрунтового вивчення в якості критерія виміру та індикатора геополітичної спатіальності, що

в умовах нинішнього перерозподілу сил є актуальним. Адже, як слушно зауважує М. Косолапов, у сучасному світі проектування нових просторів стає тотожним (з максимальним випередженням) процесу формування нових правил гри і прагненню керувати їх еволюцією. На думку дослідника пріоритет віддається пошуку можливостей конструктивного застосування підходів та ідей, які мають бути здатні заздалегідь забезпечити бажану конструкцію загального або спеціалізованого міжнародного порядку з тим, щоб у потрібний момент можна було заявити: необхідні правила давно розроблені, узгоджені та повинні дотримуватися. Тож, подібна практика означає проектування просторів [2]. Отже, метою нашої наукової розвідки є теоретичний аналіз концептуальних моделей рівневої організації геополітичного простору з огляду на специфіку силового впорядкування світу.

Оскільки найбільш часто згадуваною у численних публікаціях з сучасної геополітики є спатіальна модель Н. Комлевої [3], в межах нашої статті в даному контексті не будемо докладно зупинятися на її аналітичній репрезентації, не піддаючи сумніву авторитетну думку Н. Комлевої. Утім, доцільно звернути увагу на деякі нюанси рівневої типологізації її просторової конструкції. Так, дослідниця наголошує, що внаслідок глобалізаційних змін загального тренду еволюції геополітичного простору (його обсягу, кількісних та якісних характеристик), відбувається і кардинальна зміна акторів геополітичних процесів, ресурсів та геополітичних технологій. Нація-держава, що зазвичай виступала як провідний суб'єкт геополітики, поступово денационалізується, приватизується та перетворюється у корпорацію-державу, зберігаючи лише мінімальний контроль над кордонами та територією, а також репресивну силу, яка за таких умов зміцнюється. Як пише Н. Комлева, тепер нація-держава стає соціальним ресурсом боротьби корпорацій в усіх геополітичних просторах, але вже не є самостійним геополітичним актором [3, с. 99].

Між тим, нація-держава, залишається основним «відкритим» актором геополітичного процесу, оскільки тільки держава має легітимність та оптимальний обсяг внутрішніх ресурсів для застосування у зовнішній політиці як «жорсткої», так і «м'якої» сили. Проте основний «латентний» актор, що активно впливає на геополітичну поведінку будь-якого з державних геополітичних акторів, – це глобальні корпорації та корпорація-держава, яку вони формують. Як підкреслює Н. Комлева, зміни суб'єктної організації геополітичної спатіальності спричинили і ранжування значущості геополітичних ресурсів. Тепер силову вагу акторів геополітичних процесів першочергово визначають не ресурси фізико-географічного простору (є характерним для держави-нації), а економічні (оскільки провідна роль належить економічному за своєю сутністю акторові – державі-корпорації) та інформаційно-ідеологічні ресурси (покликані виправдовувати зміцнення ступеня суб'єктності держави-корпорації) Тож і технологічна складова структурної організації геополітичного простору теж трансформується у бік більшої маніпулятивності та агресивності боротьби за ресурси виживання.

Обґрунтувавши ці фундаментальні зміни в сис-

темній організації геопростору, Н. Комлева визначає відповідно ієрархію типів геополітичних просторів на зламі XX – XXI століть. Основним і найвагомим наразі є інформаційно-ідеологічний простір, адже все ще функціонують елементи нації-держави, і громадська думка не втратила статусу важливого чинника підтримки владних рішень. Тому технології зміни орієнтацій масової свідомості на кшталт маніпуляцій, пропаганди і контрпропаганди, що інструменталізуються саме в інформаційно-ідеологічному просторі, надзвичайно актуальні задля легітимізації інтересів і дій держави-корпорації. Другим за значенням є економічний простір. І останню сходинку спатіальної ієрархії посідає географічний простір, що лідирував серед геополітичних просторів індустріальної епохи. Інформаційно-кібернетичний простір є допоміжним, оскільки Інтернет-мережа забезпечує максимальну дієвість інших рівнів геопростору.

Отже, концепція рівнево-структурної організації сучасного геополітичного простору Н. Комлевої доводить, що простір, як сукупність взаємодій і відносин, еволюційно стає геополітичним простором тоді, коли змістом взаємодій всередині нього виступає боротьба за ресурси виживання і розвитку. Еволюція може бути представлена таким ланцюгом (за критерієм суб'єкта): індустріальні нації-держави (суперництво за основний – географічний – рівень простору з його природними та природно-соціальними ресурсами) – постіндустріальні корпорації-держави (суперництво за ідеологічний рівень геопростору з його інформаційними ресурсами). Саме еволюція ресурсної спатіальності і визначає еволюцію рівневої організації геополітичного простору.

Глибока теоретико-методологічна рефлексія геополітичного простору відрізняє теоретичну концепцію спатіальності О. Тинянової [4], тому у контексті нашої розвідки доцільно детально викласти її основні положення. Адже, на наш погляд, наукова позиція О. Тинянової має вагомий евристичний потенціал, що є доречним для наших подальших розробок. Відправною точкою її ґрунтовно вираженої дослідницької логіки є аналіз ресурсної ієрархії, притаманної усім без винятку геополітичним акторам як територіально-розподіленим (мережі та мережеподібні структури), так і територіально-локалізованим (держави). О. Тинянова визначає територію як універсальний ресурс «першого порядку», оскільки метою політики як державного управління є контроль над територією (землею), тобто отримання та розподіл тих вторинних ресурсів, джерелом яких є власне територія. Для поствестфальського світоустрою характерний суверенітет «за фактом контролю», тому наразі відбувається новий «поділ світу», розділ територій між геополітичними центрами сили на сфері впливу (сфери нового ресурсного споживання), отже встановлюються й нові кордони, які забезпечують цей процес. Оскільки доступ до первинного ресурсу у геополітичних акторів різний і визначається їх силовими статусами, то, безумовно, виграють актори-гегемони, які запускають механізми нової колонізації, тим самим вимушуючи інших акторів в обмін за свою територію отримувати похідні від неї вторинні неуніверсальні ресурси. Тож, даний процес, як бачимо, налаштовує і відповідний формат силового впорядкування світу.

Універсальними ресурсами «другого порядку» в

умовах сучасного силового переділу світу є людина (населення) та організація, які дозволяють безпосередньо встановлювати і підтримувати територіальний контроль, забезпечують доступ до території, виробництво (вдтворення) та розподіл усіх інших ресурсів. У цьому контексті дослідниця звертає увагу на співвідношення понять «територія» і «простір». Територія є тривимірною, а простір є не тільки територією («пласким простором») тієї чи іншої держави, але є одночасно і політичним силою, що впливає на людину, її погляди та поведінку.

Утім, як слушно зауважує О. Тинянова, в сучасній теорії геополітики й досі простір розуміється метафізично і, хоча людська діяльність і декларується як четвертий вимір геополітичного простору, однак продовжують реалізуватися два основних підходи: «ландшафтний» – хорологічний (розглядає ландшафт як «місцерозвиток» географічних об'єктів з наявними причинно-наслідковими зв'язками між ними) та топологічний (ландшафт взагалі не розглядає, натомість концентрує увагу на кордонах, їх контактних функціях). Обидва підходи представляють фізичний простір тривимірним «місцем місць» геополітичних структур та процесів, що відбуваються в системі координат, яка вибудовується на основі системно-діяльнісного підходу і вісі якої є окремими формами людської діяльності. У такому разі йдеться про «багатомірність» геополітики та такі рівні (виміри) геополітичного простору як економічний, культурний, політико-правовий та інші.

Як пише О. Тинянова, «здавалося б такий підхід дозволяє виявляти просторові ресурси влади, проте тут йдеться про населення та організацію не як про універсальні ресурси «другого роду», а лише як про похідні від універсального ресурсу першого роду – територіального ресурсу, – які отримуються людиною та соціальними (політичним) інститутами. У свою чергу і рух цих ресурсів відбувається саме і тільки у тривимірному фізичному просторі, а вказані форми людської діяльності, будучи взаємопов'язаними, не можуть бути лінійно незалежними елементами (геополітичного) простору і через цю причину не можуть розглядатися як її виміри» [4]. Тому дослідниця визначає розмірність геополітичного простору через соціальний простір, що перетворює географічну територію у простір.

Згідно з П. Бурдьє, соціальний простір є абстрактним простором, який конституюваний ансамблем підпросторів або полів (економічне поле, інтелектуальне поле та ін.), він не є фізичним, однак воліє реалізуватися в ньому більш-менш повно та точно, включаючи усі поля соціальних взаємодій: економіки, культури, права, науки, інформації, релігії тощо. Структура соціального простору породжується та змінюється у результаті взаємодій його полів [5, с. 53–55]. За А. Лефевром простір є соціальним продуктом. Він «служує інструментом як думки, так і дії. Як засіб виробництва, він є одночасно засобом контролю, а значить панування та влади, але при цьому певною мірою не є підвладним тим, хто його використовує... Простір містить соціальні відносини» [6, с. 40]. Процес переведення соціальної активності та речей у просторові форми, що призводить до утворення нових культурних форм різних масштабів і рівнів аж до геополітичних відносин держав є «спатіалізацією» (термін М. Фуко). Тобто, спатіалізація – це процес

формування простору.

Експлікація геополітичного простору з точки зору теорії динамічного соціального простору, дозволяє більш чітко і обґрунтовано зрозуміти сутність цього надскладного феномену. Поєднання парадигм ландшафтного та топологічного сприйняття простору, а також пояснення спатіалізації через зміну кількості, типів та сили взаємодій / відносин суб'єкт–об'єктного (де об'єкт – це елемент організації конкретної території) та суб'єкт–об'єктних (з приводу цих елементів) масштабних соціальних процесів цілком відповідають нашому трактуванню геополітичного простору. Адже він є якісним, динамічним та інтегративним феноменом, що сформувався внаслідок системно організованих багаторівневих складних взаємозв'язків та взаємодій суб'єкт–суб'єкт–об'єктного типу, де між суб'єктами (окремі держави, альянси держав, недержавні актори) встановлюються різноманітні моделі взаємовідносин з приводу розподілу/перерозподілу геополітичного простору (його об'єктів).

У з'ясуванні специфіки організаційної структурованості геополітичного простору викликає науковий інтерес ракурс погляду на геополітику (запропонований О. Тиняною) як різновиду діяльності, що забезпечує «зв'язування» політично значущих територій (колонізація, військово–політичний та економічний примус тощо). В цьому аспекті у структурі простору існує певна кількість соціальних полів як елементів множинності, між якими відбуваються бінарні операції «додавання» і «множення», у тому рахунку і множення на нуль. Звідси виходить, що експансія є фактично «додаванням» територій в геополітичному просторі, також «додаванням» є будь–які міжнародно–правові системи, що утворюються за умовами мирних договорів, коаліції, блоки держав під час військових кампаній. Операція «множення» виникає при перетині множин, наприклад міжнародні коаліції і блоки другої пол. ХХ – поч. ХХІ ст. ст., що створювалися як системи колективної безпеки (НАТО), адже має місце взаємне делегування країнами–учасницями низки своїх повноважень (що, до речі, і свідчить про «перетин множин повноважень країн–учасниць»). У той же час для геополітичних лідерів таких структур їх створення є операцією додавання; їх прикладами є також кондомініуми, різноманітні форми транскордонних комунікацій на кшталт особливих економічних зон, транскордонних агломерацій тощо. До операцій множення О. Тинянова відносить федерації з притаманним їм комплексом сумісних компетенцій центру та суб'єктів федерації, а от імперії – це приклад додавання території. Множення на нуль (формування «нульової множинності» соціальних полів на будь–якій території) відбувається під час генези «нічийної території», офшорних зон, ліній фронту та інше. Втрата геополітичним актором своїх територій є множенням на від'ємне число.

Отже, розуміння геопростору як сукупності елементів, якими є соціальні поля, що сформовані геополітичними діями, взаємодіями і відносинами (адже спрямовані на встановлення влади над територією та забезпечують цю владу), надає можливість кваліфікувати його як векторний простір, де відбуваються операції додавання та множення. Векторність є атрибуцією сили. Сила – це, з одного боку, зовнішній фактор, вплив

якого спричиняє деформацію або ж зміни руху будь–якого тіла, а з іншого – величина (міра) інтенсивності впливу на цей об'єкт інших тіл. Оскільки за теорією динамічного соціального простору соціальні поля подібні силовим полям, то геополітичний простір є полем сил, полем боротьби акторів, що розрізняються диспозицією у структурі поля сил, тобто, фактично розрізняються ступенем геополітичної суб'єктності. Тож, за О. Тиняною, геополітичний простір – це множина, що утворена елементами – соціальними полями політики, економіки, культури, права, освіти, науки, інформації, релігії та інш. (сукупність соціальних полів), взаємодія яких забезпечує можливість присвоєння / втрати територій та структурних елементів територіальної організації внаслідок встановлення / втрати влади над ними – прямої / безпосередньої (управління) і потенціальної / опосередкованої (контроль). Цілком слушним є висновок, що результатом організації геополітичного простору в соціальному просторі є зміна статусу територій (хоча точніше було б – силового статусу геополітичних акторів) у відповідних полях – саме так з'являються світові центри, периферії та напівпериферії, при цьому світ–система є взаємодією геополітичного та соціального просторів в межах полів економіки та політики у їх територіальній проекції на системи комунікації.

Оскільки універсальним ресурсом третього порядку є інформація, то можна стверджувати, що геополітичний простір містить не тільки різноманітні природні та соціальні об'єкти, систему відносин між ними, а й семантичні поля як сукупність певних смислів, які уможливають максимально адекватну комунікацію, адже залежно від того, яким чином означається, відображується та розуміється дійсність, відбувається і процес рефлексії геополітичного світу як складноструктурованої спатіальної системи. Зважаючи на значущість мови та інформації у процесі геополітичної спатіалізації, О. Тинянова доводить, що саме мовно–інформаційний ресурс надає можливість вимірювати геополітичний простір та представляє його як 7–мірний, де кожний з вимірів відповідає своєму типу модальності.

Раніше розмірність геопростору вимірювалася п'ятьма модальностями: просторові (там, тут, ніде), темпоральними (минуле, теперішнє, майбутнє), фактичні алетичні (необхідно, можливо, випадково), деонтичні (обов'язково, дозволено, заборонено) та аксіологічні (добре, нейтрально, погано). З включенням з другої половини ХХ ст. поля інформації в геополітичний простір його розмірність збільшилася за рахунок виокремлення епістемічної модальності (знання, покладання, незнання), а з включенням на зламі ХХ – ХХІ століть полів освіти і науки додалися ще й логічні алетичні (доведення, припущення, спростування). Отже, якщо збільшення метрики геопростору є індикатором зміни глобальних соціальних полів, то індикатором геополітичного процесу буде зміна частоти використання модальностей (в соціально–політичних комунікаціях), передусім просторових, темпоральних та деонтичних. Тут модальності, що виражають векторність геополітичного простору, завдають базис (координати) вимірювання, оскільки моделюють систему профілів спатіальності (відповідно до поставлених дослідницьких завдань). Вартує уваги твердження О. Тинянової з приводу того,

що у сучасному вимірюванні геополітичного простору одним з найважливіших векторів модальності є комбінація просторових, темпоральних та епістемічних модальностей, значеннями яких описуються й інші простори. Чим вищим є ступінь різноманітності модальностей, тим вищим є ступінь геополітичної спатіалізації того чи іншого актора, а, отже, і його суб'єктності. Тому моніторинг модальностей рівнів геополітичного простору є важливим запобіжником його деспатіалізації.

Таким чином, розглядаючи рівневу організацію геополітичного простору крізь оптику «знанневої» геополітики, маємо можливість концептуалізації інформації про ресурси геополітичних акторів, їх наміри щодо зміни структури соціальних полів геопростору, розробку ними відповідних геостратегій та операцій геополітичної спатіалізації та, врешті–решт, силове впорядкування світу. Комплексне сприйняття геополітичного простору як багаторівневого (для кожного типу ресурсів – територіального, людського, інформаційно–знаннєвого – своя рівнева структура) згідно з концепціями соціального простору (П. Бурдьє, А. Лефевр), динамічного соціального простору (А. Докторович) та організованого геополітичного простору (О. Тиньянова) надають інструментальні можливості щодо метричного дослідження геополітичної спатіальності того чи іншого актора, проектування ефективних моделей його спатіалізації та максимізації реального суверенітету у геополітичному просторі.

Актуалізація структурної організації геополітичного простору змістовно здійснена О. Шараповим [7]. Дослідник вибудовує свою модель на двох основоположних засадах – матеріально–фізичному (територія як базис) та ідейно–духовному (комунікаційні взаємодії). У цьому контексті геополітичний простір є інтегральною системою, що розвивається через взаємодію таких рівновеликих сфер, як природно–географічна, соціально–політична, духовно–культурна, інформаційно–ідеологічна, які у свою чергу формують підвиди геополітичного простору.

О. Шарапов на основі аналізу емпіричного матеріалу пропонує таку модель з дев'яти структурних елементів геополітичного простору. *Геополітичні опорні точки* як домінуюча область геопростору, адже контроль над нею забезпечує ефективне управління всією сферою або значною частиною геопростору. Елементами цього рівня геопростору є протоки, канали, стратегічні перевали, джерела води та мінеральних ресурсів тощо. Наразі визначається тенденція розширення кількості геополітичних опорних точок як стратегічний пріоритет політики держав. *Геополітичний потенціал* є другим структурним компонентом геопростору. Він розглядається як сукупність ресурсів (просторові, природні, політичні, економічні, наукові, військові, інформаційні, культурні, ідеологічні, організаційні), які є в арсеналі суб'єкта геополітичного процесу задля реалізації власних інтересів. Домінація різновидів ресурсів визначається еволюцією геопростору, зміною геополітичної кон'юнктури та геополітичних технологій. Якщо для доіндустриальної епохи найважливішим був природно–географічний ресурс, то сьогодні це інформаційний. *Геополітичні центри сили* як наступний елемент геопростору є суб'єктами геополітичного

процесу, що здатні, використовуючи свій геополітичний потенціал, сформувати та імплементувати необхідний їм алгоритм розвитку геопростору як на регіональному, так і на глобальному рівнях. *Геополітичні структури впливу* – різноманітні інформаційні, культурні центри, військові бази (політичні, громадські, неурядові організації), міжнародні фонди розвитку демократії тощо. Вони втілені у геополітичний простір об'єкта впливу або знаходяться поза юридичних меж, через які здійснюється проведення волі певного центру сили. *Конфліктогенні вузли (рубежі)* геополітичного протистояння – перетину в певній зоні (точці) геопростору протилежних інтересів суб'єктів геополітичного впливу, що створюють передумови для формування між ними конфлікту різної спрямованості, інтенсивності, широти, часового прояву тощо. *Геополітичні кордони* розділу сфер впливу – кордони (що юридично закріплені та де факто традиційно склалися) розповсюдження сфер впливу геополітичних суб'єктів у геопросторі (приміром, доктрина Монро або доктрина Брежнєва), не мають жорстко закріпленого статусу, оскільки спираються на історичну зону присутності даної держави, тяжіють до свого розширення і провідні держави увесь час намагаються їх наново демаркувати. *Геополітичні буферні зони* – певна частина геопростору, що знаходиться між центрами силами, які протистояють один одному, виконують функцію компенсування, пом'якшення тиску (взаємного), сприяють попередженню від прямого зіткнення або перенесення центру сили у буферну зону. *Геополітичні бар'єри* – частина геополітичного простору (структурні сегменти географічного, економічного, політичного, ідеологічного, соціально–культурного середовища), яка є перешкодою для розповсюдження, розширення сфери впливу одного суб'єкта геополітики по відношенню до іншого. *Геополітичний шлюз (вікно)* – специфічна зона геопростору, коли в його межах утворюється коридор, як прорив ізоляції геополітичного суб'єкта та активізація взаємодії із зовнішнім світом. Однак, з іншого боку, через «вікно» можуть проникати певні ідеї, цінності, технології, що розраховані на дестабілізацію політичного або соціально–економічного життя.

Таким чином, за моделлю О. Шарапова структурні компоненти геополітичного простору визначаються фактично як елементи його географічно–силового впорядкування. З одного боку, привертає увагу акцент саме на силовому характері структурної організації геопростору, адже кожний з дев'яти компонентів так чи інакше містить посилення на певні характеристики сили (вплив, контроль, управління, ресурсний потенціал тощо) суб'єктів геополітичних процесів. Проте, з іншого боку, О. Шарапов, визначаючи геополітичний простір як інтегральну систему рівновеликих сфер (природно–географічної, соціально–політичної, економічної та інших), разом з тим не розвинув далі свої міркування з цього приводу. І, хоча він наголошує на багатомірності геопростору, його матеріальному та ідеальному вимірах, проте розглядає їх через вимір рівня масштабності, поєднання переривчастості та безперервності, фаз стиснення, розширення, консервації в процесі функціонування геопростору, прояву відносної прозорості та рухливості кордонів [8]. На наш погляд, концепція О. Шарапова дещо тяжіє до горизонтального, площинного сприйняття геопростору, однак не можна

заперечувати її високий дослідницький потенціал.

Отже, підсумовуючи аналіз концептуальних моделей структурно–рівневої організації геополітичного простору, відзначимо, що сучасна геополітична думка не може похвалитися численним арсеналом таких розробок. Утім, серед інших найбільш обґрунтованими є напрацювання Н. Комлевої, О. Тинянової та О. Шарапова. Безперечно, жоден з авторів не представив вичерпної концепції геополітичної спатіальності, оскільки розглядав її контекстуально та спіраючись на власні дослідницькі позиції. Разом з тим кожний з цих авторів здійснив свій фундаментальний внесок у дослідження надскладного феномену сучасної геополітики – геополітичного простору. Тому ресурсно–просторовий концептуальний підхід Н. Комлевої (чотири типи простору: географічний, економічний, інформаційно–ідеологічний, інформаційно–кібернетичний), концепція організованого геополітичного простору О. Тинянової (три рівні спатіалізації згідно з тривірневою ієрархією універсальних ресурсів – території, людина (населення) / організація та знання) та концепція інтегрального геополітичного простору О. Шарапова (геопростір як інтегральна система взаємодії природно–географічної, соціально–політичної, духовно–культурної, інформаційно–ідеологічної сфер) закладають підґрунтя щодо подальших наукових пошуків, надають можливість удосконалити і осучаснити узагальнену модель геополітичної спатіалізації та її рівневу організацію. На нашу думку, варто її розширити за рахунок обов'язкового виокремлення когнітивного, ментального та віртуального рівнів, що є предметом нашої подальшої дослідницької діяльності.

Список використаних джерел

1. Ігнат'єва Т. В. Багатовимірність геополітичного простору / Т. В. Ігнат'єва // Вісник Кам'янець–Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – 2016. – Історичні науки. – Вип.9. – С.418–427.
2. Косолапов Н. Пространственно–организационный подход к анализу международных реалий [Електронний ресурс] / Николай Косолапов. – Режим доступу: <http://www.intertrends.ru/fifteen/005.htm>.
3. Комлева Н. А. Несколько замечаний относительно природы и типологии геополитических пространств / Н. А. Комлева // Пространство и время. – 2014. – №1 (15). – С.90–101.
4. Тинянова О. Н. Концепция организованного геополитического пространства: инфраструктурная организация приграничных ТВД в постклассическую эпоху [Електронний ресурс] / О. Н. Тинянова // Электронное научное издание Альманах «Пространство и время». – 2013. – Т.3. – Вып.1. «Пространство и время границ». – Режим доступу: <http://e-almanac.e-time.ru/index/tom-3.-vyipusk-1/>
5. Бурдые П. Социология социального пространства / П. Бурдые / Пер. с франц., общ. ред. Н. А. Шматко. – М.: Ин–т экспериментальной социологии; СПб.: Алетейя, 2005. – 288 с.
6. Лefeвр А. Производство пространства / А. Лefeвр / Пер. с фр. – М.: Streike Press, 2015. – 432 с.
7. Шаров А. К. Геополитическое пространство – анализ содержания категории / А. К. Шаров // Вестник ЧитГУ. – 2012. – №6 (85). – С.41–47.
8. Шаров А. К. Идентификация свойств геополитического пространства / А. К. Шаров // Вестник ЗабГУ. – 2013. – №05 (96). – С.65–72.

References

1. Ihnatieva T. V. Bahatovymirnist heopolitychnoho prostoru / T. V. Ihnatieva // Visnyk Kamianets–Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. – 2016. – Istorychni nauky. – Vyp.9. – S.418–427.
2. Kosolapov N. Prostranstvenno–organizatsionnyy podkhod k analizu mezhdunarodnykh realiyy [Elektronniy resurs] / Nikolay Kosolapov. –

Rezhym dostupu: <http://www.intertrends.ru/fifteen/005.htm>.

3. Komleva N. A. Neskolko zamechaniy otnositelno prirody i tipologii geopoliticheskikh prostranstv / N. A. Komleva // Prostranstvo i vremya. – 2014. – №1 (15). – S.90–101.
4. Tynyanova O. N. Kontseptsiya organizovannogo geopoliticheskogo prostranstva: infrastrukturalnaya organizatsiya prigranichnykh TVD v postklassicheskuyu epokhu [Elektronniy resurs] / O. N. Tynyanova // Elektronnoye nauchnoye izdaniye Almanakh «Prostranstvo i vremya». – 2013. – T.3. – Vyp.1. «Prostranstvo i vremya granits». – Rezhym dostupu: <http://e-almanac.e-time.ru/index/tom-3.-vyipusk-1/>.
5. Burdye P. Sotsiologiya sotsyalnogo prostranstva / P. Burdye / Per. s frants., obshch. red. N. A. Shmatko. – M.: In–t eksperimentalnoy sotsiologii; SPb.: Aleteyya, 2005. – 288 s.
6. Lefevr A. Proizvodstvo prostranstva / A. Lefevr / Per. s fr. – M.: Streike Press, 2015. – 432 s.
7. Sharov A. K. Geopoliticheskoye prostranstvo – analiz soderzhaniya kategorii / A. K. Sharov // Vestnik ChitGU. – 2012. – №6 (85). – S.41–47.
8. Sharov A. K. Identifikatsiya svoystv geopoliticheskogo prostranstva / A. K. Sharov // Vestnik ZabGU. – 2013. – №05 (96). – S.65–72.

Lepska N. V., PhD in political science, associate professor of the political science department, the doctoral student of Zaporizhzhia National University (Ukraine, Zaporizhzhia), lepskanv@gmail.com

Analysis of the level organization of the geopolitical space in the conditions of the transformation of the world's power order

The article focuses on theoretical analysis of complex structure and multilevel organization of modern geopolitical space as a real factor of geopolitical reality. The critical representation of well-known concepts of measurement and structuring of geopolitical spatiality is proposed. An extensive review of the theoretical and methodological developments of contemporary researchers on this subject is given and attention is paid to their definite contextually in the elucidation of the structural organization of geospatial space. As a result, the necessity of research improvement and clarification of structural-level spatial organization of the world in connection with qualitative changes in power attributions of modern subjects of geopolitics, as well as radical changes in the general architecture of geopolitical space is noted.

Keywords: geopolitical space, geopolitical spatialization, organization of geopolitical space, geopolitical space structure, power of geopolitical subjects, world's power order.

* * *

УДК 681.3+519.83

Партоленко І. В.,
здобувач кафедри суспільно–політичних
наук, глобалістики та соціальних
комунікацій, Університет «Україна»
(Україна, Київ), harik14@ukr.net

Глобальний інформаційний тероризм як один із проявів сучасного тероризму

Наведено ряд визначень щодо поняття тероризм, інформаційний тероризм, які даються провідними науковцями. Наголошено, що на міжнародному рівні відсутній єдиний термінологічний апарат цих явищ. У статті проаналізовано деякі питання глобального інформаційного тероризму в контексті розвитку інформаційно–комп'ютерних технологій та розглянуто його вплив на масову свідомість. Також з акцентовано увагу на тому, що інформаційний тероризм є складовою тероризму.

Ключові слова: тероризм, інформаційний тероризм, інформаційна війна, інформаційно–психологічний вплив, інформаційно–комп'ютерні технології.

Нині людство спрямовує чимало зусиль на розроблення інноваційних видів зброї, бойової техніки та способів їхнього застосування. Досягнення в цьому процесі сприяють змінам у політичних діалогах у світі про війну, у відносинах протидіючих сторін, теоретичних уявленнях про воєнну силу і перспективу її розвитку.

Імовірно, що будь–яка країна, створивши якісно нову зброю, може кардинально змінити ступінь свого